

MEIJEL, DORP EN LANDSCHAP ROND 1840

Inleiding

Naast geschreven teksten en foto's bevatten oude kaarten vaak erg veel gegevens over onze geschiedenis. Vanaf de zestiende eeuw kennen we kaarten waar Meijel op staat. Meestal ligt daarbij de nadruk op de geïsoleerde ligging van de dorpje tegen de Peel aan of geheel omringd door Peelhoerassen. Opvallend - en meer nog typerend - is dat Meijel tot in de 17de eeuw zowel op Brabants als 'Limburgs' gebied wordt getekend; men wist destijds blijkbaar niet waar de heerlijkheid bij hoorde. Pas begin twintigste eeuw hebben grootschalige ontginningen en de aanleg van goede verbindingen voorgoed een einde gemaakt aan 'Meijel als eiland in de Peel'.

De op de vorige pagina afgebeelde kaart van landmeter en militair ingenieur Pichot is de eerste betrouwbare weergave van het Meijelse grondgebied die we hebben. In opdracht van het Ministerie van Defensie verkende de legerkapitein in 1842-1843 de streek rond Meijel.

De bekende kaart van Ferraris (1771-1778) is vergeleken met die van Pichot veel grofmaziger en in alle opzichten minder betrouwbaar. En hoewel de kaart van de Franse luitenant Tranchot (ca. 1806-1810) wel redelijk nauwkeurig is, kan ook die de vergelijking met de kaart uit 1843 niet doorstaan.

Alles van enige omvang en belang werd door kapitein Pichot nauwgezet en op schaal (1:25.000) opgemeten, ingetekend en ingekleurd: straten, huizen, landgebruik, beplanting, bijzondere objecten en overige gebouwen. Soms schreef hij er wat bij. Pichot heeft mogelijk gebruik gemaakt van de kadastrale gegevens die beschikbaar begonnen te komen. De kaart biedt in elk geval een schat aan informatie over het uiterlijk van Meijel, het landschap eromheen en indirect ook over de bestaansmogelijkheden van de kleine Meijelse gemeenschap van dat moment.

Dat de kaart om militaire redenen werd vervaardigd, blijkt onder meer uit de vermelding onderaan van het aantal grote boerderijen, bakovens, paarden en karren. Deze waren van belang in het geval van een oorlogssituatie. De kaart is nog tot ca. 1860 bijgewerkt.

Grenzen

Wat is er zoal op te zien? Allereerst de gemeentegrenzen. Dat zijn niet de limieten die Meijel tot voor kort bezat. Ingetekend zijn de in 1812 onder Franse heerschappij vastgestelde grenzen. De huidige Katsberg, Steenkamp, Heldense Dijk en Vieruitersten zijn in 1843 officieel nog geen Meijels grondgebied. Meijel daarentegen bezit een smalle driehoekige strook grond die helemaal reikt tot aan het Vorckmeer, gelegen tot voorbij het nieuwe Peeldorp Helenaveen. De 'definitieve grens' met Helden wordt pas in 1875 bij K.B. vastgesteld, toen Meijel de driehoek inruilde voor het gebied ten westen van de inmiddels gegraven Helenavaart en het Kanaal van Deurne.

Het dorp heeft in 1843 nog het patroon, de omvang en ligging die het globaal al eeuwenlang bezat, n.l. als een hooggelegen, bewoond cultuureiland omringd door woeste, veelal ongenaakbare gebieden, de voormalige 'gemene gronden'; sinds de Franse tijd waren die eigendom van de gemeente. Alleen aan de noordzijde was er een echte verbinding want Meijel vormde met de gehuchten Schans, Schelm, Neerkant en Heittrak een landschappelijke, sociale en taalkundige eenheid, die door

toeval wreed en onterecht wordt doorsneden door eerst de land- en sinds 1815 de provinciegrens. Deze bestuurlijk onlogische situatie bestond al sinds de middeleeuwen. Een overtuigender verklaring voor de samenhang tussen het Meijelse en Neerkantse dialect valt nauwelijks te geven.

De kaart van Pichot laat zien dat in 1843 ongeveer 75% van het Meijelse grondgebied uit woeste grond bestond, vooral veen en heidegebied. Hoger gelegen zandkoppen werden afgewisseld door moerassen en tientallen poelen. Voor moderne natuurliefhebbers moet het een waar Mekka zijn geweest, maar er is geen bewijs dat de ruige natuur op zichzelf voor de Meijelnaren van toen ook maar enige positieve gevoelswaarde had.

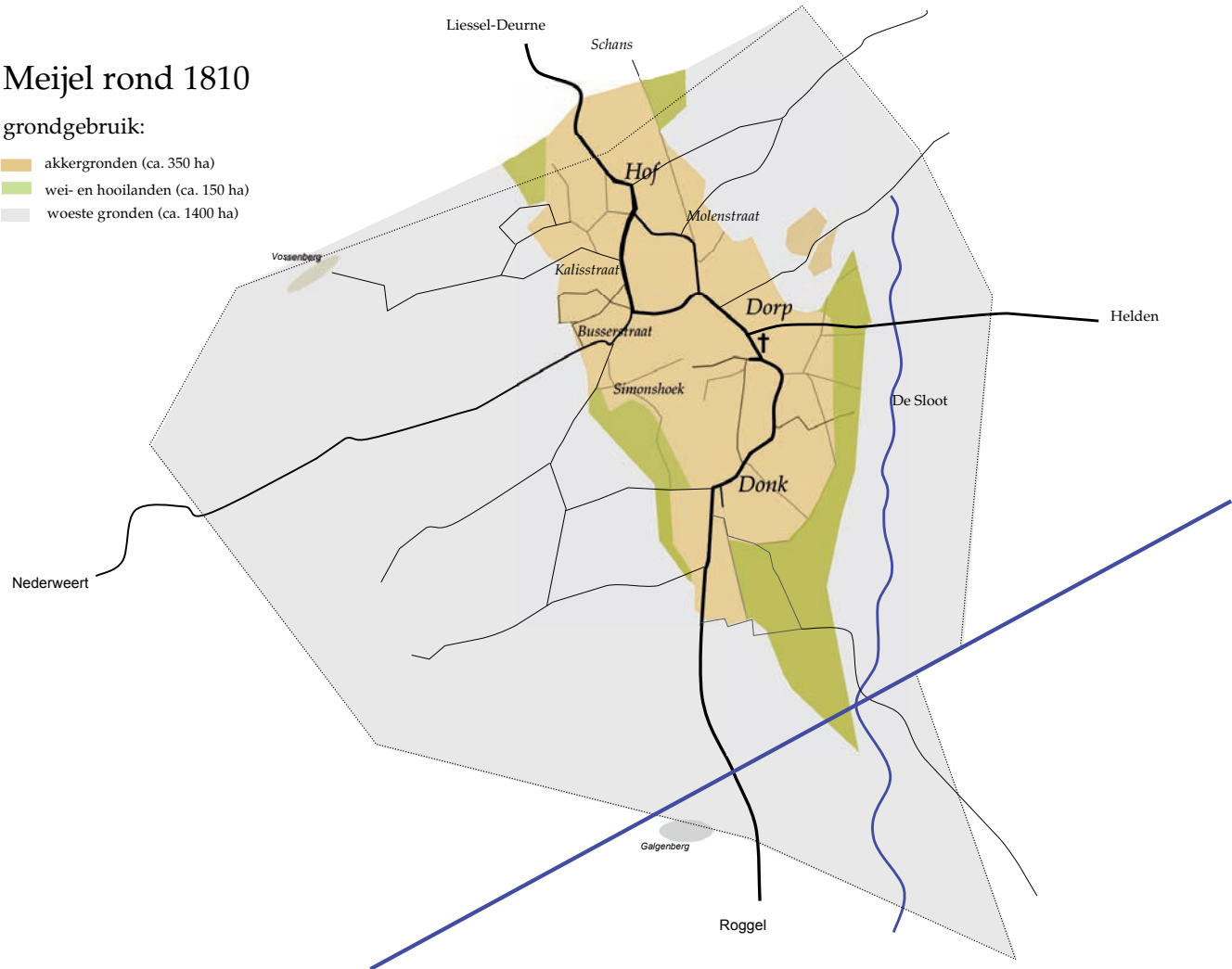

Zo zal het grootste deel van Meijel er rond 1840 hebben uitgezien.

Meijel rond 1810

grondgebruik:

- akkergronden (ca. 350 ha)
- wei- en hooilanden (ca. 150 ha)
- woeste gronden (ca. 1400 ha)

Meijel, naar alle zijden door veengrond omgeven. Deze gemeente bevat slechts het dorp Meijel en eenige verstrooid liggende huizen, beslaat eene oppervlakte van ruim 1885 bund., waaronder ruim 1828 bund. belastbaar land en telt 160 huizen met 977 inwoners, die meest hun bestaan vinden in den landbouw en veenderij; ook heeft men er 1 branderij en 2 brouwerijen.

uit G.M. Poell, *Beschrijving van het Hertogdom Limburg*, 1851, p. 289

Aan de zuidkant van het dorp zien we een kaarsrechte blauwe lijn, die in noord-oostelijke richting loopt tot voorbij Beringe. Het is de Noordervaart, die ten tijde van Pichot's verkenning

nog maar half was uitgegraven en droog stond. Pas in 1853 kwam daar verandering in toen het kanaal vanaf Nederweert tot aan de monding van de eveneens in dat jaar gegraven Helenavaart werd uitgediept. Opvallend is dat het vanaf 1854 gegraven Afwateringskanaal (Meijel – Maas bij Neer) nog niet staat ingetekend.

Opzet dorp

Meijel was in 1843 een z.g. lintdorp. Het bestond in 1843 feitelijk uit één lange, onverharde weg die slingerende over een zanderige hoogte. Aan die straat lagen respectievelijk van zuid naar noord: het deels apart gelegen, grote gehucht de Donk, dan de Hoek en vervolgens de Mortel en Dorpsstraat met de vlak daarvoor (1835) gebouwde waterstaatskerk.

In de richting van Brabant lagen nog enkele plukjes huizen op de Hof. Om die weg lagen op enige afstand enkele losse buurtschappen met telkens een groepje boerderijen rond een driehoekige 'plaetse': Simonsoek, Buserstraat, Heuvel. Het stratenpatroon van Meijel doet enigszins denken aan een spinnenweb.

De nu zo volle Kerkstraat is in 1843 nog geheel onbebouwd. Huidige straten als de Katsberg, Steenoven, Vieruitersten, Roggensedijk, Platveld en Heldensedijk bestonden nog niet. Gestimuleerd door de hoge landbouwprijzen, werden die gehuchten ontgonnen door pioniers en ontstonden er in de tweede helft van de 19de eeuw geleidelijk gemeenschappen.

Op de kaart staat verder de windmolen op de Donk ingetekend, het hagelkruis aan de gelijknamige straat, een veldkruis op de Donk en de eeuwenoude Willibrordusput. Op de brinken van de Donk en de Mortel liggen blauw ingekleurde brandpoelen.

Grondgebruik

Globaal was in 1843 ongeveer 440 van de 1885 ha in cultuur gebracht en bestemd voor agrarisch gebruik, dat wil zeggen een kleine 25%. De Meijelse boeren waren in de tijd van de kaartopname nog grotendeels zelfvoorzienend. Volgens de OAT (Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels van grondeigenaren) uit 1843 telde het dorp 176 fiscaal belaste en liefst 2613 nauwelijks belaste (dat wil zeggen (half-)woeste) percelen. Meijel telde ongeveer 950 bewoners en 175 huizen. Sinds de Franse tijd was het aantal inwoners fors gestegen hetgeen ongetwijfeld de bestaansmogelijkheden in het dorp onder druk heeft gezet. Het leidde tot niet of later huwen en een beperking van het aantal kinderen. Tegelijkertijd stimuleerde het een betere en meer productieve omgang met grond en vee.

Van de gezinshoofden waren er 144 landbouwer en oefenden 57 personen (ook) een ander beroep uit (diverse ambachten, dagloners). Het dorp bestond vrijwel geheel uit boerderijen, ook in de straat bij de kerk. Een boerderij in Meijel omvatte destijds gemiddeld één tot twee ha. Er waren nauwelijks grote boerderijen; slechts een stuk of 10 boeren hadden meer dan 5 ha grond.

De oude bouwlanden ('velden') zijn op de kaart

geel ingekleurd, de graslanden groen. De Meijelse landbouwgrond betrof veelal zandgrond, die in het hogere kerngebied van het dorp lag, aan weerszijde van genoemde lintweg: o.a. Tomveld, Hagelkruisveld, Donkerveld. Door plaggenbemesting waren die velden in de loop der eeuwen nog hoger komen te liggen. De percelen in dit kerngebied waren nauwelijks afgegrensd van elkaar, ze vormden visueel één open geheel.

Met name aan de zuid-west en zuid-oost lagen lagere gronden als een krans van strakke, elk door houtwallen omringde graslanden; vaak waren dit ontginningen (ook wel 'kamp' geheten: *Steenkamp*, *Kampsteeg*, *Eckelkamp*). Die houtwallen staan op

De eeuwenoude boerderij van de familie Van de Kraan brandde in de oorlog af. Twee kinderen kwamen daarbij om het leven.

de kaart duidelijk ingetekend. Ze voorkwamen erosie en windschade maar benadrukten ook het privébezit van elk perceel. Ook voorzagen ze deels in de behoefte aan gebruikshout. Op die graslanden werd vee- en hooiteelt bedreven. Koeien en runderen waren destijds vooral belangrijk voor hun mest. Daarnaast lag bij elke boerderij meestal een huisweide; deze had vaak wel last van droogte. Er lag in Meijel ca. 20 ha bos.

Vrijwel alles dat men nodig had, werd door de Meijelse boeren zelf geproduceerd. Het was een min of meer gesloten circuit, een uitgebalanceerd ecosysteem waarin 'hergebruik' centraal stond. Mechanisering en modern ondernemerschap waren nog geheel onbekend in 1843.

Interessant om te vermelden is dat destijds

ongetrouwde familieleden en bejaarde (groot) ouders vaak waren opgenomen in het huishouden evenals knechten en meiden. 's Nachts moet het erg donker zijn geweest in Meijel en doodstil.

Verbindingen

Meijel telde in 1842 enkel zandwegen en zanderige paden, die veelal doodliepen in de Peel. De situatie was sinds 1600 nauwelijks veranderd en ook elders in Nederland was het - buiten 'Holland'- tot 1850 niet veel beter. In de zomer waren de wegen stoffig en in het natte winterseizoen leverden modderige passages vaak grote problemen op voor de paarden- en ossenkarren; deze waren noodzakelijk van beperkte grootte. De 'Grote weg naar Nederweert' was zo'n verbinding. Ter hoogte van de Simonshoekse zandverstuivingen (de gelijknamige bossen werden pas later aangelegd) bestond de weg volgens Pichot uit 'zeer zwaar zand'. Ook de verbindingen naar Roggel en Helden waren

vaak moeilijk berijdbaar en zorgden ervoor dat Meijel bij tijd en wijle geheel afgesloten was van de omgeving.

De provinciale inspecteur van de buurtwegen klaagde in zijn verslag uit 1860 over de situatie in Meijel: de wegen waren in Meijel veel te breed, zanderig en bovendien tolereerde het gemeentebestuur onterecht dat karren met smal spoor (uit Brabant) over de wegen voeren, wat veel schade toebrengt; Limburg kende immers karren met breed spoor. Ook zou de gemeente moeten optreden tegen de gewoonte van veel Meijelse huiseigenaren om hun turfschoppen op de openbare weg te bouwen. Tenslotte riep de provincie het bestuur op om per omgaande over te gaan tot het nauwkeurig afbakenen van de wegen. Het onderhoud

De Heuvel was vóór de oorlog een zanderig pad, zoals er voor 1900 zoveel waren in Meijel.

van wegen en waterlossingen werd in het kader van de verordening hand- en spandiensten, verricht door buurtbewoners van het Peeldorp en die namen het blijkbaar niet zo nauw...

Pas in 1861 kreeg Meijel zijn eerste verharde weg, n.l. de grindweg Asten - Meijel - Helden; deze weg is op de kaart met rood ingetekend. Voor doorgang over deze weg werd in het pand Veltmans aan de Dorpstraat tol geheven (door 'Tol' Han'). Enkele jaren daarna volgden harde wegen naar Deurne (1868), Roggel (1872) en op de dijk van de Noordervaart naar Nederweert. Voor het onderhoud van deze wegen werd in 1900 een aparte kantonier aangesteld. De Maatschappij Helenaveen legde vanaf haar kolonie een eigen grintweg aan langs haar kanaal in de richting van Meijel. Deze 'kunstwegen' (zoals verharde wegen destijds werden genoemd, de overige wegen waren 'door de natuur zelf' gemaakt) zorgden ervoor dat Meijel nu ook tijdens regenperiodes en de winter bereikbaar was. Ze zorgden ook voor een veel sneller vervoer met de buurdorpen en verderaf gelegen steden. Dat laatste was onder meer belangrijk voor de Meijelse boeren die voortaan hun producten ook buiten het dorp konden gaan verkopen. Meijel ging langzaam deel uitmaken van de moderne wereld.

Omgeving

Wat deze kaart verder interessant maakt, is een aantal zaken direct buiten de Meijelse gemeentegrenzen. Allereerst zien we - later ingetekend - rechtsboven de veenderij Helenaveen. Deze was in 1853 opgestart door Jan van de Griendt en omvatte rond 1860 al een scheepswerf, een kapel, een 'pastorij', diverse huisjes langs het kanaal en enkele akkers (lichtgeel). Ten zuiden van Helenaveen zien we rechts van Maris Berg de oorsprong van Grashoek; midden in de heide zien we her en der wat perceeltjes. Deze waren door de gemeente Helden goedkoop aan boerenzonen en arme dagloners geschonken om hen aldus de kans te geven op een eigen bedrijfje en daarmee bestaan. In elk van die perceeltjes staat een rood vierkantje ingetekend dat waarschijnlijk wijst op een 'heihuisje' (plaggenhut). Men kon letterlijk 'op de hei beginnen'. Ook in Meijel werd vanaf het

begin van de 19de eeuw regelmatig woeste grond verkocht door de gemeente, onder meer om de bouw van de kerk in 1835 te financieren.

Opvallend is verder het enorm grote woeste gebied dat Meijel scheidde van Beringe en de andere Heldense dorpen. Scherliet en Snep waren kilometersgrote heide- en moerasgebieden waar vrijwel niets te zoeken of halen viel.

Ten zuiden van Meijel zien we aan de zandweg Meijel-Heythuysen de oorsprong van het huidige dorp Heibloem, namelijk het klooster 'De Heijblom', in 1852 gesticht in een heidegebied door de Amsterdamse broeders van Onze Lieve Vrouw van Zeven Smarten. Hier waren het religieuzen die samen met weeskinderen de landelijke woestijnen tot bloei brachten.

Ten westen van Meijel waren de woeste gebieden nog eindelozer dan aan de oost- en zuidzijde. Men wordt werkelijk getroffen door de immense leegte die destijds moet hebben geheerst! Ospel lag zelfs op zo'n acht kilometer afstand. Vanaf Meijel liep slechts één slechte verbindingsweg, waaraan de 'Herberg bij dikken Hein' aan de oude Ospeler Dijk er eenzaam en verloren bij moet hebben gelegen. Voor het overige enkel Peel zo ver het oog kon reiken

Opvallend zijn ook de boekweitvelden op Astens gebied, die in lichtgeel door Pichot zijn ingekleurd. Het betreft hier een veengebied van enkele tientallen hectares bij *'t Eeuwig Leven*, waarop vanaf de jaren 1850 middels 'brandcultuur' boekweit werd geteeld. De veenbegroeiing werd daarvoor jaarlijks losgewoeld en vervolgens 'gebrand' (in feite gesmeuld), hetgeen gepaard ging met enorme rookontwikkeling. Rond Pinksteren werd in de vruchtbare as boekweit ingezaaid, die in het najaar werd geoogst. Het was een manier om toch nog enige opbrengst te halen op het veen. Ook de Maatschappij Helenaveen hield zich daarmee bezig.

Vergelijking met buurdorpen: armoede troef

Onderaan de kaart vermeldt Pichot dan nog een aantal interessante gegevens over Meijel. Het dorp telde 89 boerderijen met schuren; dit betreft enkel de wat grotere boerderijen en dus niet de tientallen

keuterijtjes en 'heihuisjes' (plaggenhutten) in de ontginningsgebieden. Verder telde de legerkapitein in Meijel 46 bakovens, hetgeen erop duidt dat gezinnen gemiddeld per drie tot vier één bakoven bezaten. Dan waren er in Meijel 25 paardenstallen met in totaal 31 paarden, dat wil zeggen dat er per 3 boerderijen één paard beschikbaar was. Slechts 20 tot 25% van de boeren beschikte over een paard. Verder telde Meijel 40 trekossen, 362 stuks koevee en 60 karren. Let wel: in totaal. Een aanzienlijk deel van de Meijelse boeren beschikte over geen enkel trekdiër.

Vergeleken met de gegevens van Helden, Kessel en Maasbree die eveneens op de kaart staan vermeld, kan worden geconcludeerd dat de Meijelse boeren ongeveer even 'rijk' waren als die van Helden, maar duidelijk armer dan die van Maasbree en vooral Kessel. In Deurne waren er per 2 boerderijen één paard, in Asten per 4 boerderijen 3 paarden en Sevenum telde zelfs bijna één paard per boerderij. In alle gevallen is dit duidelijk meer dan in Meijel. Ook de dorpen ten zuiden van Meijel (Roggel, Heythuysen) telden meer paarden en minder trekossen dan Meijel.

Deze gegevens maken duidelijk dat Meijel destijds zeker geen welvarend dorp was. De bescheiden welvaart blijkt ook uit het gegeven dat in 1851 maar 7 personen voldoende belasting betaalden om te mogen kiezen voor de Tweede Kamer (dat is verhoudingsgewijs de helft van bijvoorbeeld Helden en veel minder dan in Kessel). Ook was er in de jaren 1840 in Meijel een fors aantal bededen (75, merendeel gezinshoofden). Je zou daarom kunnen beweren dat liefst dertig procent van de bevolking destijds armlastig was. De aanleg van 50 ha bos in de Simonshoek door de gemeente was vooral bedoeld om enige materiële verlichting te brengen onder de sinds 1815 met liefst veertig procent gegroeide bevolking. De echte economische verbetering volgde echter pas vanaf 1853 met de start van de grote Peelvervening en nog wat later met de grote modernisering van de landbouw en de industrialisatie.

Jos Pouls

Bronnen

– Militaire kaart van kapitein Pichot (Nationaal Archief, Den Haag).